

НА РОСТАНЯХ

Людзі і даты

Ганна ЗАПАРТЫКА

“НА СЦЕЖКАХ СВЕТЛАЕ ВЯСНЫ...” ЖЫЩЁ І ТВОРЧАСЦЬ ПАЎЛЮКА ТРУСА

Маладосць – вясна жыцця, пара ўпэўненасці ў шчаслівых здзяйсненнях. Дзевятынаццацігадовы юнак, сын патомнага селяніна, якога на вёсцы паважалі за майстэрства касца і аратага, марыў стаць настаўнікам. Мара даўняя, яшчэ з першых незабытых урокаў у школцы. Пераадолеўшы супраціў сям'і і ўласную нерашучасць, ён паехаў у Мінск, каб паступіць у адну з самых папулярных тагачасных навучальных устаноў – Беларускі педагогічны тэхнікум. Але не толькі гэтая мара вяла яго ў новае жыццё. У фанерным чамаданчыку, пад спілым пакункам сабранага маці ў дарогу, ён вёз у сталіцу спытак з вершамі. Спытак быў яго таямніцай і нямелай надзеяй на ўвагу літаратурных выданняў. Так ступіў на шлях выпрабаванняў і ўзлёту адзін з самых рамантычных паэтаў 1920-х гг.

Нарадзіўся Паўлюк Трус 6 мая (23 красавіка) 1904 г. у вёсцы Нізок на Уздзенскай зямлі. Бацькі яго, малазямельныя сяляне Ігуменскага павета Мінскай губерні, Адам Емяльянавіч і Ганна Міхайлаўна, пабраўшыся шлюбам, сталі снаваць сваё гнізда на спаконвечнай сялібе роду Трусаў у вёсцы Старое Сяло. Але нездадўга да з'яўлення на свет іх першынца здарылася бяды. У навальніцу пярун ударыў у адну хату – успыхнуў пажар. Вёска згарэла за нейкія дзве гадзіны. Трусы не сталі будавацца на старым месцы і заклалі новы дом у найбліжэйшым Нізку: месца цішэйшае, не так адкрытае ветру. У Нізку і нарадзіўся Паўлюк.

Сям'я жыла бедна. Хату мелі невялічкую: чатыры з паловай метры на пяць. Але дзяцінства будучага паэта і яго брата з сёстрамі калыхалі Нёманскія хвалі, грыбыны ды ягадны бор, бязмежнасць красак Нізаўской даліны, і яны падрасталі, амаль не зважаючы на нішчымніцу. Паўлюк быў непадобны на сваіх сясцёр і

Паўлюк Трус. 1925 г.

брата: круглатвары, усыпаны рабаціннем, з вялікімі вачыма, ку чаравы. А бацька жартаваў: “Як шэрсць на баранчыку, і трэба ж, такі рыжы ўдаўся! Мусіць, калі вёска гарэла, маці наглядзелася на пажар, вось і сын выйшаў паджарым”. З малых гадоў Паўлюк меў авабязкі па гаспадарцы. Яму як старэйшаму давялося парабкаваць першым з дзяцей. У дзесяць гадоў хлопчык ужо хадзіў за барапою, крыху пазней вазіў з бацькам узімку лес да Усы на сплаў, у дванаццаць – першая баразна, у пятнаццаць узяў касу ў руку. Паўлюк рос дужым і каржакаватым, і гэта цешыла сям'ю – добры гаспадар будзе. Але хлопца цягнула да навукі, да кнігі. Дзед яго, ды і бацька, людзі непісьменныя, лічылі грамату непатрэбшчынай

для простага чалавека, якая толькі сушыць, а хлеба не дае. Маці прыняла бок сына. Пасля доўгіх сямейных спрэчак бацька згадзіўся аддаць першынца ў вясковую школу.

Амаль з першых дзён у школцы Паўлюк здзіўляў сваёй стараннасцю і кемлівасцю. Пачалі праяўляцца і яго мастацкія здольнасці: малываў вясковыя краявіды, сваіх сяброў і з радасцю дарыў на ўছеху ўсім. А яшчэ меў добры голас і співаў у школьнім хоры. Зусім хутка асвоіў грамату, чытаў кніжкі, вывучыў на памяць усе вершы з падручніка. Аднойчы пасля сустрэчы з настаўнікам, які так расхваліў Паўлюка, бацька ўпершыню сур'ёзна ўсвядоміў карысць сынавага навучання. Пасля таго як Паўлюк закончыў вясковую школу, ён адвёз яго ў мястэчка Узда, у пачатковое вучылішча. Была восень 1918 г. Да самай зімы чатырнаццацігадовы хлопчык хадзіў штодзень у школу за сем вёрст. Зімою жыў у халодным цесным інтэрнаце пры вучылішчы. Але менавіта тут пачало абавязацца, прабівацца на сонца яго паэтычнае зернетка. У вучылішчы сталі яго блізкімі сяб-

рамі Пятро Глебка і Алесь Якімовіч. Іх яднала любоў да паэтычнага радка, яго чароўнай сілы. І яны чыталі адзін аднаму свае першыя нясмелыя паэтычныя спробы. Некаторыя іх вершы змяшчаліся ў школьнай настенай газете. Тады марылі і верылі, што закончыўшы вучылішча, абавязкова накіруюцца ў Мінск, каб вучыцца на настаўнікаў.

Аднак праз некаторы час навучанне прыйшлося спыніць. Па беларускай зямлі несліся конніцы грамадзянскай вайны, што спусташалі край. Улетку 1920 г., калі Паўлюк Трус быў у Нізку на вакацыях, слёзы гэтай вайны залілі і яго родную вёску. Чырвоная армія наступала на Варшаву. Не хапала абозаў для армейскіх патрэбай. Бралі вясковых мужчын. Адам Трус цяжка хварэў на той час, і ў абоз быў забраны яго старэйшы сын Паўлюк. Даехаў з армій амаль да Варшавы, зведаў голад і холад. У дарозе хварэў. Спрабаваў уцякаць. Па яго пазнейшых прызнаннях – лавілі і білі. Усе гэтыя падзеі пасля адлюстраваліся ў вершах “Ліпнёвае” і “З успамінаў абозніка”.

Помню

ноч

ліпнёвую,

цёмна-крылавае мора!..

Помню

стыхій,

агнём

Пылаў прастор.

У гэтую ноч,

мяцежна

бурлівую,

Гаманіў

за гарой

гай...

У гэтую ноч,

у ружовыем разліве,

У раны

ступала нага.

Ліпнёвае.

Вярнуўшыся з нявольнага падарожжа, юнак жыў у роднай хаце, дапамагаў бацьку па гаспадарцы, вечарамі зачытваўся вершамі Тараса Шаўчэнкі, Янкі Купалы, Аляксандра Пушкіна. А за плугам ці ў лесе складаліся мастацкія радкі, падбіраліся мелодыі. Песня ішла за ім, гучала ў яго сэрцы.

1923 год. Паўлюк Трус стаў студэнтам. Самая шчаслівая пара ў яго жыцці была звязана з навучаннем у Белпедтэхнікуме. Новая рэчаіснасць, таямнічая і загадковая, не палохала яго, а вабіла да асваення і пазнання. Менавіта ў той перыяд паэзія стала прызваннем таленавітага юнака, яго дыханнем і настроем. З вялікім траплятаннем ён убіраў веды і мудрасць лекцый Якуба Коласа, Міхайлы Грамыкі, А. Круталевіча, В. Барташэвіча, М. Рыдзейскага, Усевалада Ігнатоўскага, радаваўся сустрэчам з Янкам Купалам, Цішкам Гартным, Змітраком Бядулем, Міхасём Чаротам, Язэпам Лёсікам. У тэхнікуме яшчэ больш сышоўся з Пятром Глебкам і Алесем Якімовічам, пасябраўваў з Язэпам

Ганна Вячаславаўна

Запартыка – архівіст, філолаг. Закончыла філагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта (1978). З 1978 – малодшы навуковы супрацоўнік, вядучы архівіст, вядучы навуковы супрацоўнік аддзела ведамасных архіваў, з 1993 – дырэктар Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва. Член археаграфічнай

камісіі Камітета па архівах і справаводстве пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, старшы выкладчык кафедры крыніцнауکства гістарычнага факультэта БДУ. Аўтар публікаций па архівазнаўстве, па беларускай літаратуры XX ст. і гісторыі літаратуры.

Пушчам, Максімам Лужанінам, Сяргеем Дарожным, Зінаідай Бандарынай і многім іншымі. Студэнцкая сям'я тэхнікумаўцаў палюбіла шчырага яснавокага юнака, і ні адна імпрэза не абыходзілася без яго таленавітых вынаходак, песняў і вершаў. Першы верш, напісаны ў Мінску, Паўлюк Трус даслаў у газету “Радавая рунь”, дзе праз некаторы час ён быў надрукаваны. Шчасцю не было краю, калі ўзяў у рукі свежы нумар (№ 3-4) за 1924 г., на старонкі якога выразнымі літарамі свяцілася: П. Трус. “Надворам”.

Возера дрэмле...

Вербы зялёныя

стан пахіллі

на сонную гладзь,

ў постасці ціхай,

пад ночы апонаю,

сны старажытныя сняць.

Тады ў Белпедтэхнікуме вучылася шмат паэтычнай моладзі, а таму сама па сабе ўзнікла тэхнікумская вусная газета “Чырвоныя прамень”. Ствараў гэтую газету вядомы ў студэнцкай супольнасці “Калектыв шаўцоў”: Максім Лужанін, Пятро Глебка і Паўлюк Трус. Пра поўны сяброў пісалі востра, а таму і ўзнікла патрэба хавацца пад псеўданімамі. Паўлюк Трус, перабраўшы з дзесятак варыянтаў, падпісаўся аднойчы – “Шавец”. М. Лужанін і П. Глебка мянушку ўпадабалі, а таму праз некаторы час кожны падпісваў свой досціп – “Шавец № 1”, “Шавец № 2”, “Шавец № 3”. Пасля хлопцы аб'ядналіся і ўсё напісанае паасобку выдавалі за агульнае пад псеўданімам “Калектыв шаўцоў”. Паўлюк Трус кватараўваў у свайго дзядзькі Ігнасія Нісцюка – шаўца. У пакоі паэта, наступаў вузенькага ложка, стаяў пры вакне дзядзькаў шавецкі варштат, за які часам прысаджваўся і Паўлюк. Таму не дзіўна, што ў нейкі момент на думку прыйшла гэтая мянушка.

Навучанне Паўлюк Трус спалучаў з актыў-

Адам
Емельянавіч
Трус –
бацька паэта.
1930-я гг.

най працай у рэдакцыях. Ужо з 1924 г. ён пісаў вершы ў газеты “Радавая рунь”, “Малады араты”, “Савецкая Беларусь”, часопіс “Беларускі піянер”. Але найбольшую ўвагу аддаваў газете “Беларуская вёска”, дзе друкаваў вершы, фельтоны, дасціпныя прыпейкі, кансультаваў і апрацоўваў допісы карэспандэнтаў. Толькі з 30 верасня (печатак актыўнай працы ў газете) да 17 снежня 1924 г. у “Беларускай вёсцы” было надрукавана каля дзесяці твораў паэта. Яго слава і папулярнасць узрасталі. Вершы Паўлюка чыталіся на моладзевых вечарынках, у літгуртках, са сцэн рабочых і сельскіх клубаў, у школьніх класах і студэнцікіх аўдыторыях. Адначасова Паўлюк Трус актыўна займаўся апрацоўкай фальклорна-паэтычных матэрыялаў для кампазітараў Уладзіміра Тэраўскага, Нестара Сакалоўскага, Рыгора Пукста, Ісака Любана, спявалаў у хоры, наладжваў пастаноўкі спектакляў, іграў у іх, малываў дэкарацыі. Яго жыццёвая і паэтычная энергія проста фантанавала, яму не было роўных у працаздольнасці. Гэты каржакаваты вясёлы хлопец з ледзь прыкметнай картавінкай меў зайдзросную вынослівасць і за свой кароткі век стварыў неверагодна многа.

У 1925 г. Паўлюк Трус быў прыняты ў літаратурнае аб'яднанне “Маладняк”. Яго жыццё начало адлічаць новы этап. У гэтым годзе паэт падрыхтаваў і выдаў у серыі “Бібліятэка Маладняка” свой першы зборнік “Вершы”. Зусім маленькі, толькі чатырнаццаць твораў, але такі чаканы, выпакутаваны марамі ўсіх папярэдніх гадоў. 1925 год пазначаны актыўным удзелам у грамадскім жыцці аб'яднання. Раз на тыдзень П. Трус наведваў паэтычную студыю, дзе слухаў лекцыі Адама Бабарэкі, прымаў удзел у літаратурных дыскусіях, наведваў школы і рабочыя клубы. Яго неадменнай крыніцай мудрасці заставалася кніга, таму ўвесь вольны час праvodzіў у бібліятэках – ці ў Дзяржаўнай біблія-

тэцы, што на вул. Савецкай, ці ў Пушкінскай.

Паўлюк Трус у лістападзе 1925 г. удзельнічаў у першым з'ездзе літаратурнага аб'яднання “Маладняк”, разам з Іларыем Барашкам, Алемесем Якімовічам і Язэпам Падабедам быў абрани ў сакратарыят. Тут, на з'ездзе, Адам Бабарэка даў П. Трусу самую высокую ацэнку: “Яго творчасць можна толькі парабонаць з бурнай веснаплынню прабіўшайся з беларускіх нетраў крыніцы, якая імкліва нясецца наперад і наперад, ломячы ўсякія перашкоды, убіраючы ў сябе ручайкі і рапчулкі, якія булькочуюць на мастацкіх далінах. Крыніца гэта з кожным днём пашыраецца і набывае ўсё новыя і новыя адценні колераў ад таго, што ўбірае ў сябе новыя воды, і ад таго, што выбіваецца на новай прасторы. І цяпер яшчэ рана казаць, што вынясе з сабою гэта крыніца. Можна толькі казаць, што яна ў сабе змяшчае поруч з нейкім музычным лірызмам і акавіту беларускай гумарыстыкі. Можна казаць, што гэта крыніца шмат абяцае беларускай літаратуры, бо карэнні яе моцна ўрастоць у жвір і глей сучаснасці, у жвір і глей народнага вопыту мастацкай творчасці”¹. Такая ацэнка акрыліла маладога паэта.

З часу ўступлення паэта ў аб'яднанне яго творы ўсё часцей сталі з'яўляцца на старонках часопіса “Маладняк”. З сялянскай упартасцю ён асвойваў ўсё новае, што прыносіла яму жыццё і дапамагала ўзняцца на вяршыню сапраўднай паэзіі. Паэтычны плён 1925 г. быў вельмі дабрадайны. Акрамя зборніка, у беларускай перыёдышы было апублікована больш за шэсцьдзесят твораў Паўлюка Труса. Паэт пачаў працу над чарговым зборнікам вершоў.

1926 год прынёс змены ў літаратурнае жыццё Беларусі. 26 мая група пісьменнікаў аб'явила пра свой выхад з “Маладняка” і стварэнне новай літаратурнай арганізацыі “Узвышша”. Гэтыя падзеі адлюстраваў пратакол цэнтральнага

Брат
Павлюка Труса –
Міхась.
1939 г.

Сястра паэта –
Марыя.
1927 г.

бюро “Маладняка”, які захоўваеца ў Беларускім дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва². На tym пасяджэнні бюро прысутнічалі М. Чарот, Я. Адамовіч, У. Ігнатоўскі, А. Галадзед, А. Баліцкі, Акулік, А. Александровіч, П. Галавач, А. Дудар, М. Зарэцкі, К. Крапіва, Я. Пушча, А. Бабарэка, У. Дубоўка, К. Чорны, А. Гурло, Баранікаў, Стасевіч і Сербента. Слухаліся два пытанні: адно з іх – заява Я. Пушчы, А. Бабарэкі, К. Чорнага і К. Крапівы аб выхадзе са складу “Маладняка” і аб стварэнні новай групы. Першае ў пратаколе занатавана дзесяткам радкоў, другое выклікала доўгачасовую спрэчку. У выніку з “Маладняка” выйшлі К. Крапіва, К. Чорны, У. Дубоўка, А. Бабарэка, П. Глебка, М. Лужанін. У чэрвені 1926 г. падаў заяву аб выхадзе і Паўлюк Трус. Літаратурная арганізацыя, на якую рабілі стаўку камуністычныя ідэолагі, пацярпела катастрофу. Пачалося змаганне за кожнага таленавітага пісьменніка-маладнякоўца. П. Трус адказваў перад М. Чаротам і М. Зарэцкім, пасля атрымаў канфідэнцыйны ліст ад П. Галавача, які той прасіў даць пачытаць М. Лужаніну і П. Глебку, а пасля знішчыць: «Як расцэніваю я факт вашага выходу? Мне здаецца, што вы не абдумалі свайго паступка сур’ёзна і зрабілі абмылку, якую павінны выправіць зараз жа, выправіць, узяўшы сваю заяву і зданыя білеты назад, г. зн. вярнуцца назад у арганізацыю. Я яшчэ раз кажу, ня трэба забываць палітычнай значнасці “Маладняка” як арганізацыі і зьявішч унутры яе, таксама таго, хто перш за ўсё для нас партыя і камсамол, а потым мы пісьменнікі, паэты, трэба ведаць як партыя паглядзіць на наш паступак, раней чым мы зробім яго»³.

Платон Галавач, Міхась Чарот і Міхась Зарэцкі, трэба думаць, былі не адзінмі, хто заняўся “перавыхаваннем” П. Труса. Присяромлены і запалоханы, паэт вярнуўся ў “Маладняк”. 24 ліпеня 1926 г. у лісце да П. Глебкі ён адстойваў свой учынак (242 – 243). Сяброўскія адносіны на некаторы час пахаладзелі.

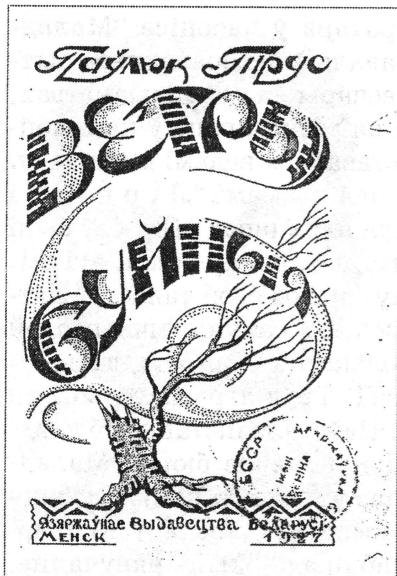
Падчас навучання ў Белпедтэхнікуме паэт вы-

конваў аваўязкі сакратара ў часопісе “Маладняк”. Яго жыццё віравала ў неверагодным рытме: палітасветніцкія вечары на прадпрыемствах, агітацыйныя паездкі на вёскі, праца ў камячэйках. На творчасць заставалася вельмі мала часу. Марудна ішла праца над паэмамі “Лінік” і “Развитанне”. Для надзённых патрэбай былі неабходныя пракламацыі, рэпартажы, агіткі. І Паўлюк Трус, эксплуатуючы свой талент, з натхненнем і верай у чысціню камуністычных ідэй складаў велізарную колькасць твораў за дзень.

У чэрвені 1927 г. П. Трус атрымаў дыплом настаўніка сямігодкі. Паўстала пытанне аб уладкаванні на працу. Цэнтральнае бюро “Маладняка” прапанавала паэту рэдактарскую пасаду ў Мінску. Мог ён перавесціся і ў Беларускі дзяржаўны універсітэт, каб прадоўжыць навучанне. Але П. Трус нечакана для ўсіх вырашыў пакінуть Мінск. Ад Я. Падабеда ён даведаўся, што ў Гомелі ёсць вольная пасада сакратара газеты “Новая деревня”. 20 чэрвеня паэт напісаў ліст Янку Ліманоўскуму з просьбай замацаваць за ім гэтае месца, а ў Наркамат асветы – заяву аб накіраванні на працу. “Перад тым, як пераводзіца ва ўніверсітэт, я думаю год ці 1,5 папрацаваць” (248). Ліпень 1927 г. правёў у родным Нізку, пра які не забываў ніколі, дапамагаў сям’і ў летніх сялянскіх клопатах і матэрыяльна. Тут, у Нізку, атрымаў вестку аб выхадзе ў Дзяржаўным выдавецтве свайго другога зборніка “Ветры буйныя”. 5 жніўня 1927 г. паэт разам з іншымі пісьменнікамі-маладнякоўцамі па пущёўцы Наркамасветы на два тыдні выправіўся ў Крым, а ў верасні паехаў на працу ў Гомель, дзе акруговы аддзел народнай асветы вызначыў яму пастаяннае месца працы ў Рэчыцкай дзяржаўніцтвідзіцьці настаўнікам беларускай мовы і літаратуры. Але ў Рэчыцу паэт не паехаў, бо ў першыя ж дні ўладкаваўся ў акруговую сялянскую газету “Новая деревня”. Праз некалькі месяцаў яе ліквідавалі, і Паўлюк Трус перайшоў на пасаду загадчыка беларускім аддзелам у газету “Палеская праўда”. Акрамя рэдакцыйнай пра-

Сястра
Паўлюка Труса –
Вера Чэпікава.
1970 г.

Вокладка зборніка
Паўлюка Труса.
Мастак
Аляксандр Ахола-Вало.

цы паэт актыўна займаўся асветніцкай справай на Гомельшчыне, якая зусім нядаўна была дадзена да Беларусі: «*Калі я стаў сустракацца з людзьмі, якія не ведаюць і нават не хочуць прызнаць, што існуе нейкая Беларусь, не гаворачы ўжо аб яе багатым гістарычным мінулым, то гэта яшчэ больш надавала мне ахвоты абудзіць у людзей забытую імі нацыянальную свядомасць, абудзіць сярод іх любасць да Беларусі, у прыватнасці да беларускай мовы і літаратуры» (273). Жыхары Рэчыцы, Увараўскага, Буда-Кашалёўскага раёнаў добра ведалі Паўлюка Труса. Там ён ладзіў вакальна-літаратурныя вечары, на якіх неадменна чытаў свой даклад «*Б е л а р у с ь і я е к у л ь т у р а*», знаёміў слухачоў з навінамі беларускай літаратуры, дэкламаваў свае вершы. Літаратурная творчасць саступала месца асветніцкай працы, і сам паэт у тым прызнаваўся: «*За гэты час я напісаў мала, бо, зноў жа кажу, грамадская праца не дае мне магчымасці заніца літаратурай*». Тым не менш П. Трус рыхтаваў трэці зборнік, пра што пісаў у адным з лістоў да свайго найлепшага сябра П. Глебкі: «*Цяпер я рыхтую трэці зборнік і думаю даць назыву «Чырвоная ружы»*». Гэты зборнік у мяне ўжо падрыхтаваны, акрамя толькі крымскіх матываў, якія думаю даць. Працу ю над пазмай «*Сіраты Алеся*», пішу другую частку яе» (253).*

Там, у далёкім Гомелі, Паўлюку Трусу паншаму бачыліся многія падзеі, што адбываліся ў Мінску. Пасталеўшы, вызваліўшыся з-пад апекі найбольш актыўных супольцаў «Маладняка» (ці не гэта было асноўнай прычынай уцёкаў у Гомель?), паэт перагледзеў свае адносіны з «Маладняком». У канцы лістапада 1927 г. ён напісаў П. Глебку: «*Цяпер аб «Маладняку». Аб гэтым мне ўжо даўно пісалі. Пісалі, што «Маладняк» рэарганізуецца. Я не ведаю, братка, што рабіць. Ты сам добра ведаеш, што я стаю зусім не на пляцформе «Маладняка»*. Але мяне прымусілі тады вярнуцца ў «Маладняк». Цяпер я не ведаю, што рабіць. *Што я выйду з «Маладняка» — гэта факт. Але не ведаю аднаго, ці прымуць*

мяне цяпер у «Узвышша» пасля таго, як я вярнуўся тады ў «Маладняк»». Ты пагавары там з Бабарэкам аб гэтым... І безумоўна, калі я цяпер выйду з «Маладняка», то больш я туды ніколі не вярнуся. Гэта думка была ў мяне і тады, калі мы разам з табою выходзілі. Але мяне прымусілі гэта зрабіць» (254). З такой просьбай паэт звяртаўся ў лістах да свайго сябра неаднойчы.

На пачатку 1928 г., падчас рэарганізацыі аб'яднання «Маладняк» у Беларускую асацыяцыю пралетарскіх пісьменнікаў, П. Труса (без яго згоды) прызначылі старшынёй Гомельскай асацыяцыі БелАПП. У лісце да Я. Ліманоўскага 30 сакавіка 1928 г. ён абураўся: «*Я ніяк не могу пагадзіцца з тым, што я з'яўляюся старшынёй Гомельскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў. Адно тое, што ў гэтай асацыяцыі ёсць паэты-гандляры, застаўляе мяне глядзець песьмістычна і на ўсю асацыяцыю*» (264).

Яго не пакідала думка пра «Узвышша». П. Трус даслаў ліст А. Бабарэку, але адказу не атрымаў. Зімой 1928 г. ён звярнуўся да Я. Пушчы.

Пра гэта сведчыць нядаўна выяўлены ліст Я. Пушчы да А. Бабарэкі, дзе ёсць такія радкі: «*Што тычыцца заявы Труса аб уступленні ў «Узвышша», дык я зараз проста ўстрымліваюся што-небудзь сталае сказаць, — мабыць з гэтага квасу піва не зварыш, — ужо ж раз падвёў, няйначы таму да нас звярнуўся, што ў «Полымя» не папаў. Ва ўсякім выпадку трэба мусіць пачакаць да другой гадавіны, у якую мы толькі паўнамоцны зацьвярджаць сяброў*»⁴.

Пара перажыванняў і самоты... У Гомелі ён вычарпаў сябе. Яго зноў клікаў Мінск са сваім бурлівым літаратурным жыццём. Планаванае паступленне ў Беларускі дзяржаўны універсітэт наспела менавіта тады. І зноў да П. Глебкі: «*Я не раз думаў... аб маім паступленні ва «Узвышша». Я лічу больш мэтазгодным (i, па-моіму, гэта будзе зусім правільна), калі я падам заяву ў восень... Справа ў тым, што, прыехаўши ў Менск, я думаю як-небудзь з восені залічыцца ва універсітэт. Дык вось, каб не было ніякае затрымкі з боку «Маладняка» аб маім залічэнні ва універсітэт, я лічу, што будзе куды мэтазгодней, калі я падам заяву пасля таго, як мяне залічыць у універсітэт. Гэта адно. А другое вось што, калі толькі я цяпер выйду з «Маладняка», то апошні цераз сваіх лідэраў можа павесці такую палітыку, што не дадуць мне дапрацаваць у рэдакцыі да восені*» (268).

У жніўні 1928 г. П. Трус зрабіў падарожжа ў Капыль, дзе яго сустракаў Мікола Хведаровіч, і наведаў маці Цішкі Гартнага Яўгенію Антонаўну. Яго вабілі мясціны герояў рамана «Сокі цаліны», з аўтарам якога быў у прыяцельскіх адносінах і які, па прызнаннях самога Паўлюка, дапамог яму ў выданні першага зборніка. Пасля Капыля адправіўся ў родны Нізок. Там дажывала свае апошнія дні хворая на сухоты маці:

*Ну вось і хата без сянец,
Садок запушчаны пры хаце.*

*Сустрэлі з радасцю мяне
Сястра ў заплаканая маці.
Я стаю і дзіўлюся.*

Пасля таго наведвання сын больш не бачыў самага дарагога чалавека: маці памерла 16 снежня 1928 г. У той час П. Трус па нейкіх прычынах не змог прысутнічаць на пахаванні.

У верасні 1928 г. П. Трус стаў студэнтам літаратурна-лінгвістычнага аддзялення педагогічнага факультета Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Мікола Хведаровіч успамінаў, што зімой 1928 г. П. Трус жыў разам з ім у яго пакойчыку на вул. Шпітальной. Разам з М. Хведаровічам паэт стварыў серыю літаратурных пародый пад агульным псеўданімам Себасцян Старобінскі, якія былі надрукаваны ў “Маладняку” (1929, № 4). Паводле ўспамінаў М. Хведаровіча, пасля П. Труса знайшоў сабе кватэрну ў раёне цяперашняй Серабранкі.

Вярнуўшыся ў Мінск, паэт адчуў, што абставіны не спрыяюць уступленню ва “Узвышша”. Пасля лістападаўскага з’езда “Маладняка” 1928 г. БелАПП узначаліў Янка Ліманоўскі, з якім П. Труса звязвалі прыязныя адносіны і які, відавочна, моцна паўплываў на яго пазіцыю. Паэт атрымаў пасведчанне члена БелАПП і на ўступленне ва “Узвышша” больш заходаў не рабіў.

Зіма 1929 г. была для П. Труса вельмі цяжкай: жыллёвая неўладкаванасць, ускладненне адносінаў з многімі сябрамі, матэрыяльныя цяжкасці. Каб паправіць становішча, ён уладкаваўся на працу ў Беларускі радыёкамітэт як супрацоўнік літаратурнай рэдакцыі. Ён мала пісаў, яшчэ радзей друкаваўся. Слава новай паэмы “Дзе сяты пад мурак” не прынесла яму жаданага творчага задавальнення. Ён бачыў, што ацэнка паэмы і яе трактоўка ідэалагізаванай крытыкай не зусім адпавядаюць аўтарскай задуме.

Пасля здачи экзаменацыйнай сесіі за першы курс летам 1929 г. Паўлюк Трус, як і ў папярэднія гады, пагасціўшы ў Нізку, адправіўся ў вандроўку, на гэты раз па Магілёўшчыне. Пра сустрэчу з ім у той пілігрымцы ў Клімавічах згадваў П. Пруднікаў. У Мінск паэт вярнуўся ў сярэдзіне жніўня. Яшчэ па дарозе дамоў зразумеў: што хвілінна мацнеюць сімптомы нейкай хваробы. Хапіла сіл наведаць сяброў, якія адпачывалі ў Ждановічах пад Мінском. Адчуўшы сябе зусім кепска, пакінуў Ждановічы і пехатую адправіўся ў горад. У бальніцу прыйшоў сам, з высокай тэмпературай. Аповедамі пра сябе нікога не патурбаваў, называўшы прозвішча і імя, прадставіўся студэнтам. Выратаваць юнака ўрачам не ўдалося — надта позна звярнуўся па дапамогу. Прыйнай быў тыф. Памёр Паўлюк Трус 30 жніўня 1929 г., калі яму было ўсяго дваццаць пяць гадоў. Смерць паэта на кароткае імгненне з’яднала ўсіх, хто ішоў у літаратурны побач. У ганаровай варце стаялі Я. Купала, Я. Колас, З. Бядуля, К. Крапіва, Ц. Гарт-

Будынак Белпредтэхнікума. Фотаздымак 1920-х гг.

ны, М. Чарот, А. Александровіч, М. Лынькоў, К. Чорны, П. Глебка, М. Лужанін, А. Якімовіч, М. Гарэцкі, прадстаўнікі ЦК КП(б)Б. Газеты надрукавалі прачулыя некралогі і жалобныя слоўы ад Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў, літаратурных аб'яднанняў — “Узвышша” і “Полымя”.

П. Труса славілі песняром рэвалюцыі, камсамола і найбольшое значэнне надавалі яго агітацыйным аднадзёнкам, называючы гэта паэзіяй барацьбы з вясковай коснасцю дзеля ўмацавання дыктатуры пралетарыяту. Паўшчуваўшы паэта за “нацыяналістычную аблежаванасць”, “метафізичную абстракцыю”, “эстэцтва і налёты містыкі”, крытыка 1930-х гг. сцвярджала яго паэтам “рэвалюцыйнага пафасу”, “песняром растучай індустрыялізацыі”. “Лірыкам пачуцця”, паэтам “чыстага голасу” яго назавуць многа пазней.

Ён прыйшоў у паэзію ад красы сваёй зямлі, патрыярхальнаага вясковага ладу, дабрадайней сялянскай працы. Духоўная і культурная спадчына, накопленая пакаленнямі продкаў-хлебаробаў, не магла не абудзіцца ў яго таленце. Яна стала субстанцыяй творчасці, існавала ў паэзіі самастойна і незалежна ад надзённай ідэалогіі.

Паўлюк Трус пакінуў вёску лапчожную, бедную. Ён жадаў ёй лепшай долі, а таму шукаў прычыны гаротнага стану. На гэтыя прычыны “указала” партыйная ідэалогія, і паэт з верай у хуткае збаўленне вёскі ад невуцтва і цемнаты рынуўся ў барацьбу за новы лад. У хуткім часе яе чистая рамантызацыя адступіла на другі план, і ў яго творчасці ўзяў першынство агітацыйны верш, не пазбаўлены, аднак, пры гэтым тонкага лірызму ў паданні вясковых карцінак:

*Не званіце так таемна
Вы, разбітыя званы,
Бо вы звоніце дарэмна
Над прасторамі вясны.
Годзе, годзе — кажуць людзі —
Строіць кпіны з мужыкоў.
Далей гэтага не будзе, —
Нам не трэба ўжо папой.*

На ўсяночнай.

У 1924 — 1925 гг. з’явіўся цэлы пласт падоб-

ных вершаў П. Труса: "Мінулася кату масленіца", «Як чытаюць "Беларускую вёску"», «К кулаку мне ѹсі іягожа — мне страхоўка дапаможа», «Камітэты дапамогі ставяць беднага на ногі», «Няхай сабе ньюю званы медзяныя», «Лячыся ў доктара, а не ў шаптухі» і інш. Баючыся здавацца вяскова-сялянскім, шэрым, разгубленым у чэрэве вялікага горада, П. Трус паціху аддаляўся ад вёскі. Яго захапіла рэвалюцыйная стыхія. У вершах з'яўляюцца вобразы-сімвалы, якія прынёс час вялікіх надзеяў: бунтарскія хвалі, бурныя акіян, вольная плынь, мяцежная завіруха:

Чую песні стыхii-разводдзя,
Не стрымаць твае вольнае плыні!
Упусціла старое паводдзе,
Калі вір маладога нахлынуў.

“To ni гул завірухі мяцежнай...”

І ўсё ж сакральнасць пачуццяў да роднага кутка жыла падсвядома і прабівалася чароўнымі лірычнымі радкамі ў яго спеўных вершах. Седзячы над аркушам паперы ў не вельмі ўтульным гарадскім пакоі, думкамі, парываннямі сэрга сягаў паэт да вясковых ваколіц.

Замілаванаасць вёскай, боль за яе, што бяспрэчна было любою да сваёй малой Радзімы, вылілася ў асэнсаванне нацыянальнага, у высокія пачуцці сына Беларускай зямлі. Яго паэзія 1926 — 1927 гг. ёсць пачатак гэтага асэнсавання:

Тыя сцежкі,
Што ў заўтра вядуць, —
Тыя сцежкі, аднолькавы, мусіць?
Здзейсніць мэту,
І золата дум
Падарыць на карысць Беларусі.

Брату.

Паступова знікалі ў яго творах вобразы наўальніц з бурамі, ваяўнічы камсамольскі азарт, безаглядная вера ў хуткую змену жыцця селяніна. З Нізка родныя пісалі сумныя лісты: беднасць, даўгі, хвароба бацькоў. Усё гэта дыктувалася іншыя матывы. У 1928 — 1929 гг. П. Трус вяртаўся ў вершах да патрыярхальнай вёскі. Увасабленнем яе становіліся вобразы хворай маці — “песні казак-надзея” паэта, бацькі, сястры, брата. Цяпер ён трymаўся за ўспамін пра свой кут і родных, каб выжыць у смутку цяжкіх дзён, не развеяць свае пачуцці ў дробязных сварках і мітусні.

Паэт не ўзнімаў сацыяльных проблем беларускай вёскі, але марай пра яе светлае, квяцістае і годнае жыццё аздабляў сваю творчасць шчыра і свята. Дзеля ўвасаблення гэтай мары ў жыццё працаўваў самааддана, не шкадуючы сябе. Ён быў сынам свайго часу і верыў у сілу грамадства, што выбрала ў свой шлях і яго. Спадзяваўся — прыйдзе свята на яго спакутаваную зямлю.

Ад таленту Паўлюка Труса засталіся ў беларускай літаратуры і чыстыя залацінкі любоўнай лірыкі. Яго прырода надзяліла, акрамя ўсяго астатніга, вялікай здольнасцю кахаць. Гэтае непасрэднае і высокое пачуцце дарэшты ўвасаблялася ў вершах. Паводле ўспамінаў сяброў,

вершаў пра каханне ў П. Труса было шмат, але перад аўдыторыяй ён саромеўся іх чытаць. У яго былі прысвячэнні “камсамолцы Ніне”, “М.”, але сябры і без лішніх тлумачэнняў ведалі, што пад “М.” хаваецца Марыя Цімошак, якой адрасавалася найбольшая колькасць вершаў.

Значнае месца ў творчасці П. Труса займала пейзажная лірыка. Яна цесна звязана з рамантычнымі пачуццямі да вёскі, з абагаўленнем сялянскай працы. Праз лірычныя прыродаапісальныя радкі паэт сягаў у глыбіню вякоў, спасцігаў прыгажосць любай Беларусі, сцвярджаючы святое і вечнае на Зямлі і ў Чалавеку. Менавіта ў любові да прыроды і чалавека як яе часцінкі выяўляеца яго дзейсны актыўны гуманізм. Юнақа хвалявалі і знаходзілі адлюстраванне ў яго вершах праблемы філософскія: дзеля чаго чалавек прыходзіць у свет, хто ёсць Паэт у гармоніі жыцця?

Цішка Гартны ў свой час сказаў, што ўся лірыка П. Труса — сапраўды свайго роду спевы. Спейнасць яго лірыкі ішла з народнай песні, якую ён бязмежна любіў і якая стала асновай творчай стылістыкі. Паэт імкнуўся да рэалізму паэтычнай мовы, да перадачы інтанацый жывой народнай мовы і часта ўводзіў у творы размоўныя дыялектныя формы. Форма і змест у яго звязаны непарыўна. Выбіраючы стылістыку выказвання, ён вызначаў, ці стасуецца яна да таго зместу, да той эмацыйнай танальнасці, якую ён хоча перадаць, і ці адпавядае яна жанру канкрэтнага твора. П. Трус валодаў багаццем жанравых магчымасцяў. Ён пісаў балады, санеты, рандо, трыялеты, байкі, пароды, паэмы. Пакінүў і некалькі апавяданняў.

Малады паэт паміраў “не самотным”, а меў дзве кнігі: “Вершы” і “Ветры буйныя”. У яго асірацелым пакоі ў Мінску застаўся архіў і бібліятэка, самаахвярна сабраная маладым паэтам. Архіў быў немалы: рукапісы твораў, лісты родных і сяброў, фотаздымкі. Быў сярод рукапісаў і трэці зборнік, які паэт меўся называць “Чырвоныя ружы” (пра што пісаў свайму сябру П. Глебку).

Праз колькі часу рукапісы паэта былі сабраны і перададзены ў Інстытут літаратуры і мастацтва Беларускай Акадэміі навук. У 1931 г. выйшаў першы пасмяротны зборнік выбраных твораў, укладзены Л. Бэндэ. У змешчаным у зборніку звароце ад Інстытута літаратуры і мастацтва ёсць радкі: “Для данага выдання выкарыстана толькі нязначная частка рукапіснага архіву пісьменніка, сабранага Інстытутам літаратуры і мастацтва БАН. Усё-ж рукапіснае багацце П. Труса апрацоўваецца для поўнага збору яго твораў, які БАН мяркуе выдаць акадэмічным выданнем у бліжэйшы час”. На вялікі жаль, сабраная Інстытутам спадчына паэта загінула ў віхуры вайны. Але, як выявілася, не ўсё трапіла ў сковы Інстытута літаратуры і мастацтва. У 1962 г. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва ў ліку многіх матэрыялаў Л. Бэндэ набыў і частку дакументаў з асабістага архіва П. Труса: лісты і

паштоўкі да П. Труса ад Я. Тураўца, І. Нісцюка, М. Лужаніна, І. Барашкі, П. Галавача, З. Бандарынай, ад родных і знаёмых, некаторыя друкаваныя вершы. Гэта сведчыць, што пасля смерці паэта да яго архіва меў доступ укладальнік яго першага пасмяротнага зборніка.

У другой палове 1990-х гг. адшукана яшчэ адна частка асабістага архіва Паўлюка Труса. Цяпер яна разам з копіямі іншых дакументаў пра жыццё і дзейнасць паэта, выяўленых у архівах і бібліятэках Беларусі, складае архіўны фонд

Паўлюк ТРУС

НАД ВОЗЕРАМ

*Возера дрэмле...
Вербы зялённыя
стан пахілі
на сонную гладź,
ў постаци ціхай,
пад ночы апонау,
сны старажытныя сняць.
Ўдывы-бярозы
сваймі каралімі
горда глядзяцца
ў люстэрка вады,
зязоўць крыштальнымі,
дзіўнымі хвалямі;
сцелюць на воду
адбіткі-сляды.
Месяц-юнак,
круглаліцы, бялявы,
поглядам ніжа
вазёрную глыб,
косы спусціўши
на ўдумныя з'явы,
ціха плыве
над разлогам сяліб.
Зоры гарачы
па-над возерам вольным,
човен цалуе
спакойную сінь,
плаўна калышаца
ўзмахам павольным,
будзіць нямую,
застыўшую плынь.*

1923

ЗОЛАК ВЯСНЫ

*Зара ружовая абуджвае далі,
І сны таемныя скідае шыр-разгон;
Гамоняць вольныя, спяваюць струны-хвали
Жыцця бурлівага. Гудзе зялёны звон.*

*На ўлонні тых жывых, чырвоных гоняў,
Дзе ўчора бура нам спраўляла баль, —
Жыццё хвалюеца і пеніца сягоння,
З грудзей зямлі змывае смутак-жаль.
Мінульых дзён размытыя вадою,
Дазорцы вольныя і сведкі-курганы
З туману цягнуцца, выходзяць грамадою
Пабачыць хараство чаруючай вясны.*

№ 404 Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва.

¹ Бюлетэнь 1-га Усебеларускага з'езду "Маладняк". — Менск, 1926. Л. 66.

² БДАМЛІМ. Ф. 225, вол. 1, адз. зах. 3, л. 29.

³ Трус П. Выбраныя творы. — Мінск., 2000. С. 244 — 246. Далей цытаты падаюцца па гэтым выданні з пазначэннем старонак у дужках.

⁴ Цыт. паводле: Пра час "Узвышша": Матэрыялы навуковых канферэнцый, узвышскіх чытанняў (Мінск, 1999 — 2002). — Мінск, 2002. С. 159.

*Абшар лугой квяцістых, кашміровых хло
Глытае водгулле і спей маладняка...
Знікае смага-дым, прачнуліся дубровы,
І песня-гімн плыве ад лазняка.*

*Зялёны гай смлеца пад блакітам,
Празрыстым поглядам вітае рань-вясну,
А помсты вецирок гуляе на ракітах
І казку вольнасці разносіць ён адну.*

1924

ВЕЮЦЬ ВЕТРЫ...

*Веюць ветры, ветравінне,
З поля на даліну...
Выйду ў вечар, вечар сіні
Веє багавіннем!..*

*Выйду ў вечар за дуброву,
Стану пад калінай, —
Ці не ўмые мае бровы
Поглядам дзяўчына;*

*Ці не ўмые мае скроні
Кволы цвет таполяў,
Што лісцём услалі гоні,
Дываном — у полі.*

*А над лесам ды над борам
Плывиць шляхам гусі...
Песня коціца ў прасторы,
Замірае ў лузе.*

*Ой, ды коціца на ўзвышши
Водгук развітання.
Вербы журата ў зацішку,
Крыюцца туманам.*

*Застануцца успаміны,
Як у сонным лузе.
Вы кружылі над далінай,
Гусі мае, гусі!..*

*Дык бывайце!..
А з прадвесня
Там, ля тэй каліны,
Вас сустрэну сваёй песняй,
Песняй-веснаплынню!..*

*Веюць ветры, ветравінне,
З поля на даліну...
Выйду ў вечар, вечар сіні
Веє багавіннем!..*

1924